

שני טעויות נפוצות בהבנת תקיעת השופר

ר' יצחק אברהם טברסקי

רמב"ם מפורסם - שלא היה ולא נברא

אחד הרמבמ"ם המפורסמים בעולם - לא היה ולא נברא! כולם "יודעים" שהרמב"ם מפרש שהשופר הוא כמין שעון מעורר. הקול המזעזע של השופר מקיץ את האדם משינתו ומעורר אותו משינתו. כולם מכירים רמב"ם זה, כולם שמעו רעיון זה בדרשות ושיעורים אין מספר. אבל מה נעשה, ובאמת אין רמב"ם כזה כלל וכלל. נעיין ברמב"ם ונראה מה רבינו באמת כותב - ומה לא. בהל' תשובה (פ"ג ה"ד) הרמב"ם כותב:

אע"פ שתקיעת שופר בראש השנה גזירת הכתוב רמז יש בו כלומר עורו ישינים משנתכם ונרדמים הקיצו מתרדמתכם וחפשו במעשיכם וחזרו בתשובה וזכרו בוראכם, אלו השוכחים את האמת בהבלי הזמן ושוגים כל שנתם בהבל וריק אשר לא יועיל ולא יציל הביטו לנפשותיכם והטיבו דרכיכם ומעלליכם ויעזוב כל אחד מכם דרכו הרעה ומחשבתו אשר לא טובה, לפיכך צריך כל אדם שיראה עצמו כל השנה כולה כאילו חציו זכאי וחציו חייב, וכן כל העולם חציו זכאי וחציו חייב, חטא חטא אחד הרי הכריע את עצמו ואת כל העולם כולו לכף חובה וגרם לו השחתה, עשה מצוה אחת הרי הכריע את עצמו ואת כל העולם כולו לכף זכות וגרם לו ולהם תשועה והצלה שנאמר וצדיק יסוד עולם זה שצדק הכריע את כל העולם לזכות והצילו...

רגילים לפרש ש"רמז יש בו כלומר עורו ישינים משנתכם" היינו שהתקיעה מעורר את האדם. אבל לכאורה **אי אפשר לפרש דברי הרמב"ם כן**. הרי רמז יש בו¹⁵⁹ - ולא בה. וא"כ כוונת הרמב"ם לחפצא של השופר ולא לתקיעה בכלל.

גם יש להבין את הקשר בין שני החלקים המחוברים במלה "לפיכך". לכאורה אין החלק השני תוצאה מרמז השופר.

יש לדעת שהרמב"ם דייק היטב בחילוק שבין "בו" ו"בה", כמובן. בהל' שופר (פ"א ה"א) כתב *מצות עשה של תורה לשמוע תרועת השופר בראש השנה שנאמר יום תרועה יהיה לכם, ושופר שתוקעין בו בין בראש השנה בין ביובל הוא קרן הכבשים הכפוף וכו'.*

הרי כשמדבר על השופר כותב בו. מאידך, כשמדבר על התקיעה כותב בה. לדוגמא, בהל' שופר (פ"ג ה"ד) כתב:

שיעור תרועה כשתי תקיעות, שיעור שלשה שברים כתרועה, הרי שתקע והריע ותקע תקיעה ארוכה ומשך בה כשנים בראשונה וכו'.

הרמב"ם מדגיש שצריכים להבין שהבלי העולם אינם מועילים ואינם מצילים - ואילו ע"י מצוה אחת אפשר להציל עצמו וכל העולם כולה. על ידי התעוררת השופר צריכים להתבונן בהבנה זאת משך כל השנה.

דבר זה נרמז בחפצא של השופר ע"י מה שהוא רמז לעקידה. עיין מש"כ במורה נבוכים ח"ג (פכ"ד):
ואמנם ענין אברהם אבינו ע"ה בעקדה כלל שני ענינים גדולים, הם מפינות התורה, הענין האחד הוא - להודיע אותנו גבול' אהבת האלוה ית' ליראתו, עד היכן היא מגעת. וצוה בזה הענין אשר לא ידמה לו לא

¹⁵⁹ הנוסח של "בו" הוא נוסח המקובל שמופיע בדפוסים, וגם גיל חלק מהכ"י, וכן גורס הגה"ר קאפח זצ"ל אם כי במה' פרענקאל מביא ממייעוט כ"י הנוסח של "בה". ונראה שהגיל "בה" אינה מקורית, אלא "תיקון" של אלו שנתקשו להם דברי רבינו, ואכמ"ל.

נתינת ממון ולא נתינת נפש, אבל הוא מופלג מכל מה שאפשר שיבוא במציאות, ממה שלא ידומה שטבע בני אדם יטה עליו. והוא. שיהיה איש עקר, בתכלית הכוסף לילד ובעל עושר גדול, ואיש נכבד, ובוחר שתשאר מזרעו אומה; ונולד לו בן אחר היאוש, איך יהיה חשקו בו ואהבתו אותו, אבל ליראתו האלוק ית ולאהבתו לקים מצותו בז לולד האהוב ההוא, והניח כל מה שקוה בו והסכים לשחוט אותו אחר מהלך ימים. כי אילו היה רוצה לעשותו לשעתו בבוא המצוה אליו, היה פעולת בהלה בבלתי הסתכלות; ואמנם עשותו זה אחר ימים מעת בא המצוה אליו היה מעשה במחשבה ובהסתכלות אמיתי ובחינת חק מצותו ית ואהבתו ויראתו. ואין צריך להשגיח בענין אחר ולא לעורר הפעלות כלל: כי אברהם אבינו לא מיהר לשחוט יצחק לפחדו מהאלוה שיהרגהו או ירוששהו, אבל כדי שיתפרסם לבני אדם מה ראוי לעשותו בשביל אהבת האלוה ית ויראתו, לא לתקות גמול ולא לפחד עונש - כמו שבארנו במקומות רבים. ואמר המלאך לו: "כי עתה ידעתי כי ירא אלקים אתה" - רצונו לומר: שבזה המעשה אשר בו תקרא "ירא אלקים" גמור, ידעו כל בני אדם גבול יראת ה' מה הוא.

והענין השני - להודיע אותנו איך יאמינו הנביאים באמת מה שיבואם מאת האלוק בנבואה. שלא יחשוב החושב. בעבור שהוא בחלום ובמראה (כמו שבארנו) ובאמצעות הכח המדמה, שפעמים לא יהיה מה שישמעוהו או מה שיומשל להם אמת, או יתערב בו קצת ספק; ורצה להודיענו שכל מה שיראה הנביא ב מראה הנבואה הוא אמת יציב אצל הנביא, לא יסופק בדבר ממנו אצלו כלל, ודינו אצלו כדן הענינים הנמצאים כולם, המושגים בחושים או בשכל. והראיה על זה הסכם אברהם לשחוט "בנו יחידו אשר אהב" כמו שצווה - ואף על פי שהיתה המצוה היא בחלום או במראה; ולו היו הנביאים מסופקים בחלום של נבואה או היה אצלם ספק במה ששיגוהו במראה הנבואה לא היו מסכימים לעשות מה שימאנהו הטבע, ולא היה הוא מוצא בנפשו לעשות זה המעשה הגדול מספק.

זאת אמרת שהעקידה מורה על ב' עניינים. א' שאברהם הניח כל חפציו של העולם בשביל מצות ה'. וב' שהיה הדיבור הנבואי אמת ויציב אצל הנביאים. כלומר, שהיתה הצווי יותר ממשי מהמציאות הגשמי אצל אברהם.

וזה עניין עורר ישינים שכתב הרמב"ם. אנחנו שוגים כדרך הישינים לחשוב שהנדמה יש בה ממש, והמציאות האמיתית רק נדמה. השופר בא לרמז למסר העקידה: שמה שבאמת אמיתי היינו צווי ה' ע"י נביאיו. ומה שבאמת יציל היינו עשות רצונו יתברך. וכמו בעקידה, שאילו עשה אברהם רצון עצמו וברח להציל בנו יחידו היה מאבד הכל. ובעשותו רצון ה' הציל עצמו ובניו לדורי דורות.

והנה בר"ה (טז.) ביאר הגמ':

ואמרו לפני בראש השנה מלכיות זכרונות ושופרות מלכיות כדי שתמליכוני עליכם זכרונות כדי שיעלה זכרוניכם לפני לטובה ובמה בשופר אמר רבי אבהו למה תוקעין בשופר של איל אמר הקדוש ברוך הוא תקעו לפני בשופר של איל כדי שאזכור לכם עקידת יצחק בן אברהם ומעלה אני עליכם כאילו עקדתם עצמכם לפני.

ודו"ק שהרמב"ם בהל' שופר (פ"א ה"א) כתב שאין יוצאים אלא בשופר של איל. לדבריו, צריכים להבין דברי הגמ' "למה תוקעין בשופר של איל" לעניין עיקר מצות השופר; כלומר, למה תוקעים בכלל [ולא למה דוקא בשופר של איל (כפירושו של הרמב"ם ועוד ראשונים)]¹⁶⁰. אם כן, לרמב"ם מבואר בגמ' שמסר השופר היא היא מסר העקידה, ממש כמו שביארנו בדבריו¹⁶¹.

כלפנים דמי

יש הבנה נפוצה בעניין תקיעת שופר, שלכאור' לא יתכן. יסוד העניין בראש השנה (כו.):
עולא אמר היינו טעמא דרבנן כדרב חסדא דאמר רב חסדא מפני מה אין כהן גדול נכנס בבגדי זהב לפני ולפנים לעבוד עבודה לפי שאין קטיגור נעשה סניגור ולא והא איכא דם פר הואיל ואשתני אשתני והא איכא ארון

¹⁶⁰ וע"ע בסמ"ג (מצות עשה מ"ב) בזה

¹⁶¹ וע"ע בשו"ת מן השמים (סי' א') שג' זכרון אבותיכם וכן יתכן לפ' גם ג' דידן. ונראה שכזה ביאר הרמב"ם ודו"ק היטב. והיינו שע"י קבלת עול מלכות שמים של מלכיות (ע"י השופר) אנחנו נעשים דוגמאת אברהם ויצחק (שזו יסוד העקידה), ולכן נזכרים לטובה - וכעין דברי מדרש הבאור בעניין לוט ואברהם [ענין תו"ש לבראשית (יט:כט)] ודו"ק היטב. ולפי"ז הסוגיא מובן היטב אף לרמב"ם [ענין מש"כ מקודם בבית יצחק (תשנ"ג) עמ' 328, ודו"ק היטב במש"כ כאן בע"ה].

וכפורת וכרובר חוטא בל יקריב קאמרינן והא איכא כף ומחתה חוטא בל יתנאה קא אמרינן והא איכא בגדי זהב מבחוץ מבפנים קא אמרינן שופר נמי מבחוץ הוא. כיון דלזכרון הוא כפנים דמי.

רגילים לפרש הגמרא שאנחנו רואים את תקיעת השופר כאילו נעשתה בפנים, זאת אומרת בקדש הקדשים.

והנה יש לבאר למה תקיעה כפנים. ועוד צ"ב למה שייך דוקא עניין אין קטיגור נעשה סניגור בפנים.

ובעיקר צריכים להבין למה נחשב כלפנים דוקא לעניין ההלכה של אין קטיגור וכו', ולא לעניין שאר ההלכות של לפנים. אם באמת "כלפנים דמי", למה אין איסור זר וטמא וכו' וכו' בתקיעת שופר? לכן, לכאן אי אפשר לפרש הגמ' כן (שנחשב כאילו התקיעה בפנים).

בכדי לתת מסגרת להבנת הסוגיא שלנו, ניקח לדוגמא קטע מגמ' בפסחים (יג):

אלא. לעולם שנשחט עליהן הזבח, ונשפך הדם. וכמאן - כרבי, דאמר רבי. שני דברים המתירין מעלין זה בלא זה. דתניא: כבשי עצרת אין מקדשין את הלחם אלא בשחיטה. כיצד? שחטן לשמן, וזרק דמן לשמן - קידש הלחם. שחטן שלא לשמן וזרק דמן שלא לשמן - לא קידש הלחם. שחטן לשמן וזרק דמן שלא לשמן - לחם קדוש ואינו קדוש, דברי רבי. רבי אלעזר ברבי שמעון אומר: לעולם אינו קדוש הלחם עד שישחוט לשמן ויזרוק דמן לשמן. - אפילו תימא רבי אלעזר ברבי שמעון, הכא במאי עסקינן - כגון שנתקבל הדם בכוס ונשפך. ורבי אלעזר ברבי שמעון סבר ליה כאבדה, דאמר: כל העומד לזרוק - כזרוק דמי.

כידוע, יש ב' הבנות במוסג "כזרוק דמי"¹⁶². אפשר לפרש שיש הלכה מיוחדת שכאילו נעשה זריקת הדם - אף שלא נעשה, מאחר שעומד לזרוק. במילים אחרות, הזריקה בכח נחשב כזריקה בפועל.

אמנם, יש דרך אחרת להבין דברי הש"ס. יש לפרש שלעניין ההלכות שבהם אנו דנים, אין הבדל בין השלב שבו עומד לזרוק, ובין השלב שבו כבר זרקו הדם. כל שהגיע לשלב של עומד לזרוק הוא בכלל ההלכות האלו, ואין בין קרבן שעומד לזרוק דמה, ובין קרבן שנזרק דמה, ולא כלום - לעניינינו. לפי הבנה זו, אין אנו רואים את המצב כאילו נזרק, אין כאן דמיון; אלא שאין הבדל לעניינינו אם נזרק או לא.

כמו כן, דרך כלל מבינים עניין "כפנים דמי" בסוגיא שלנו על הדרך הראשונה - התקיעה נחשבת כאילו נעשתה בפנים. אבל, לא יתכן לפרש ככה, כמו שביארנו. באמת הפירוש של דברי הגמ' על הדרך השנייה - שאותה ההלכה, אותו היסוד, שיש בלבישת בגדי כהונה בפנים יש גם בתקיעת השופר.

בכדי להבין למה שווים ב' העניינים האלו, צריכים קודם להבין כל עניין כשלעצמו. העניין של אין קטיגור נעשה סניגור היינו שאין לחוטא להתגאה ולהתפאר אלא להיות נכנע ומתבייש מחטאו. כן מבואר בפירושו של רבינו חננאל:

פי' חוטא בל יתגאה. אדם שחטא לא יתגאה בכלי זהב ויכנס לפני ולפנים.

פירוש זו של הר"ח מבוסס על הירושלמי ביומא (פרק ז')¹⁶³:

מפני מה אינו משמש בכגדי זהב מפני הגאווה. א"ר סימון על שם אל תתהדר לפני מלך. אמר רבי לוי שאין קטיגור נעשה סניגור - אתמול כתיב בהם ויעשו להם אלהי זהב, ועכשיו הוא עומד ומשמש בכגדי זהב.

ולכן, במה שבא כסימן של כפרה על חטא העגל אין להתנאות בזהב ששייך לחטא. ולכן בביאת הכהן גדול לפנים - שמעיד על מה שנסלח לנו חטא העגל - אין מן הראוי שיתנאה בזהב, שבה חטא. והוא הדין בשופר שקשור לרעיון זה; אין ראוי להשתמש בשופר של פר, כמו שנבאר.

¹⁶² עיין בספר דבר שמואל לשם. [וע"ע בספר מלוא הרועים (ערך כל העומד וכו') ואכמ"ל בזה.].

¹⁶³ כמו שהעיר הגאון האמיתי הרב מנחם כשר זצ"ל בספרו דברי מנחם. [אמנם מש"כ שם בעניין דברי רש"י אין גלע"ד כן. דעייין ברש"י ד"ה כיון דלזכרון שלכאו' כתב שמה שהשופר לזכרון הוה במקום היותו עניין של מתנאה, נוסף על מה שאינו בפנים - ודלא כתוס' והריטב"א שכת' שזה רק במקום היותו בפנים.]

אמנם באמת אינו כן אלא כוונתו שאין זה בפנים, ולכן לא איכפת לנו במה שמתנאה - אלא משום היותו לזכרון. זאת אומרת שמה שפי' שאין כאן חוטא בל יתנאה אין כוונתו שאין כאן נוי אלא שאין כאן הפגם של בל יתנאה - שאינו שייך בחוץ. והוה (לקושיית הגמ') דומיא דבגדי זהב בחוץ ממש - ודו"ק היטב.]. וע"ע מש"כ בפנים בהמשך לעניין שיטת רש"י.

חז"ל ביארו שהשופר משקיף את המבט שהדין של ראש השנה הוא לזכות את בני ישראל ולא לחייבם. לדוגמא, הם אומרים בפסיקתא רבתי [מה' איש שלום (פיסקא לט)]:

... ולמה ישראל תוקעים בשופר בראש השנה, כדי שידין אותם הקדוש ברוך הוא ברחמים ויזכה אותם שנאמר עלה אלהים בתרועה ה' בקול שופר (תהלים מ' ז ו), אמר אסף הואיל ובשופר הזה הקדוש ברוך הוא מרחם על ישראל ומזכה [אותם] בדין הו' זהירים להיות נוטלים שופרות בר"ה ומתריעים לפני הקדוש ברוך הוא והוא מרחם על ידם ומזכה (אותו) [אתכם] בדין, מנין, ממה שקרינן בענין מזמור הרנינו לאלהים עוינו הריעו לאלהי יעקב.

כמו כן, בפסיקתא רבתי [מה' איש שלום (פיסקא מ)]:

מהו אחר נאחו בסכך (בראשית שם/כ"ב/ב) אמר לו הקדוש ברוך הוא ראה מה לפניך, בניך העומדים אחרך כשיהיו מסובכים ונאחזים בעבירות מה הם עושים בקרינן, נוטלים את הקרנות האלו ותוקעים בהם ואני נזכר עקידתו של יצחק ומזכה אותם בדין, ומה עסקו של שופר כאדם שמכניס בוז ומוציא בוז, כך בניך אפי' יש להם כמה קטיגורים אני מכניס בוז ומוציא בוז, אמר להם משה כך השופר סניגורת (לסם) [לכם] היו נוטלים שופרות בראש השנה ותוקעים (בה) [בהן] בחודש השביעי באחד לחודש.

הטור [או"ח (סי' תקפא)] המסכם את המבט של חז"ל על הדין של ראש השנה כזאת:

ורוחצין ומסתפרין ע"פ המדרש א' ר סימון כתיב כי מי גוי גדול וגומר ל' חנינא ול' יהושע אומרינן איזו אומה כאומה זו שיודעת אופיה של אלהיה פ' מנהגיו ודיניו שמנהגו של עולם אדם שיש לו דין לובש שחורים ומתעטף שחורים ומגדל זקנו ואין חותך צפרניו לפי שאינו יודע איך יצא דינו אבל ישראל אינן כן לובשים לבנים ומתעטפים לבנים ומגלחין זקנם ומחתכין צפרניהם ואוכלין ושותין ושמתים בר"ה לפי שיודעין שהקב"ה יעשה להם נס לפיכך נוהגין לספר ולכבס בעל"ה ולהרבות מנות בר"ה ...

עניין זה שהדין של ראש השנה בא לזכות את ב"י (שהשופר מסמל), בנוי על המחילה של יום הכיפורים. הר"ן כותב [על הרי"ף ראש השנה (דף ג עמוד א)]:

ומיהו אכתי תמיהא לי דתינח לר"א אבל לר"י דאמר דבניסן נברא העולם אכתי הדרא קושיין לדוכתה למה נדון בר"ה יותר מבשאר ימים ונ"ל שרצה המקום לזכות את ישראל בדינם ורצה לדון את ישראל בזמן שהוקבע לכפרה ולסליחה שלפי שנתרצה הקב"ה ביוהכ"פ הוקבע יום סליחה לדורות...

זאת אומרת, שלר"ן אין יוהכ"פ המשך ותגובה לר"ה [כמו שרגילים להבין]. להיפך, ר"ה נובע מיוהכ"פ. הקב"ה דן אותנו דוקא בראש חודש של החודש של מחילה וסליחה.

לדבריו, מובן היטב שיש רעיון משוטף לתקיעה ר"ה ולעבודת יום הכיפורים. שניהם משתקפים מחילת הקב"ה לחטאי בני ישראל. בכלל, וחטא העגל בפרט

לפי זה, ביאור "כלפנים דמי" אינו שנחשב כאילו הוא בפנים, אלא שאותה העניין של "אין קטיגור וכו'" השייך בפנים שייך גם כאן, ודו"ק היטב.

כשנדייק, הפירוש שהצענו כאן הוא באמת הפירוש של רש"י לסוגין:

כיון דלזכרון קא אתי כלפנים דמי - שופר נמי, אף על גב דלית ביה משום חוטא בל יקריב, ולית ביה משום חוטא בל יתנאה, כיון דלזכרון קא אתי - **כבגדי כהן גדול שלפנים דמי**.

רש"י לא פירש שנחשב כאילו תקע בפנים, שהרי כתב "כבגדי כהן גדול שלפנים דמי". זאת אומרת, ששנה לבגדי כהן גדול שלובשם בפנים, לא שתקיעה עצמה נחשבת לבפנים ודו"ק. אם כן, דברינו ממש מבוארים בפרש"י!